

Osmanlı Türkiye'sinde Kuzudan İnsana Kan Nakli* Blood Transfusion from Lamb to Human in Ottoman Türkiye

Mahmut Murat Demirtaşⁱ

ⁱProf. Dr., Dr. Siyami Ersek Göğüs Kalp ve Damar Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Kalp ve Damar Cerrahisi Kliniği eski Eğitim Sorumlusu-Emekli. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Tıp Fakültesi, Cerrahi Tıp Bilimleri, Kalp Ve Damar Cerrahisi AD emekli kurucu başkanı. <https://orcid.org/0000-0002-6596-6880>

ÖZ

Ülkemizde insandan insana kan naklinin tarihi gelişimi üzerine birçok çalışma bulunmakla birlikte bu sürecin 1921 yılında başladığı kabul edilmektedir. Ancak dünya tarihinde kan naklinin aşamaları 1600'lü yıllara, hayvandan insana nakillere dayanmaktadır. İlk başarılı insandan insana kan nakli ise 1818 yılında yapılmıştır. Bizde ise bu aşamalardan ilki, hayvandan insana kan nakline dair olgular takdimine Dr. Girerd'in 1881 tarihli tıbbi hatıratında rastlanmaktadır. Dr. Girerd 22 Şubat 1878'de başlayarak arka arkaya, iki yaralı asker ve 1 kanamalı lohusa kadına kuzudan kan nakli yapmış ve bunları hatıratında sunmuştur. Fransızca'dan Türkçe'ye aktarılan bu hatırat burada sunulmuştur.

Bu makalede yer alan birinci yaralı asker Osman H., Plevne'deki yaraları nedeniyle tedaviye alınmış, uzun süreli iyileşme sürecinde kan transfüzyonu ve cerrahi müdahalelerle toparlanmıştır. Ancak, 10 Mart'ta aniden hayatını kaybetmiştir. İncelenen ikinci yaralı asker ise Ahmet Abdullah, ateşli silah yaralanması ve skorbüt nedeniyle tedavi edilmiş, kuzudan kan verilerek iyileşme süreci geçirmiştir. Üçüncü olgu ise 22 yaşındaki lohusa kadındır. Düşük sonrası aşırı kanama nedeniyle kritik durumda iken, eter enjeksiyonu ve transfüzyonla tedavi edilip hayata döndürülmüştür. Kitapta yer alan kan transfüzyonları, doku nakli olarak kabul edilebilir ve kuzu kanı transfüzyonları sonrası gözlemlenen semptomlar ise orta şiddette allerjik-pirojenik reaksiyonları işaret eder.

Anahtar kelimeler: Kan, Transfüzyon, İnsan, Kuzu

ABSTRACT

Although there are many studies on the historical development of human-to-human blood transfusion in our country, it is accepted that this process started in 1921. However, the stages of blood transfusion in world history date back to the 1600s, with animal-to-human transfusions. The first successful human-to-human blood transfusion was performed in 1818. In our country, the first of these stages is presented as animal-to-human blood transfusion by Dr. Girerd's medical memoirs dated 1881. Dr. Girerd, starting on February 22, 1878, performed lamb blood transfusions on two wounded soldiers and a bleeding puerperal woman, and presented them in his memoirs. This memoir, translated from French into Turkish, is presented here.

The first wounded soldier in this article, Osman H., was treated for his wounds in Plevne and recovered with blood transfusions and surgical interventions during the long-term recovery process. However, he suddenly died on March 10. The second wounded soldier examined, Ahmet Abdullah, was treated for gunshot wounds and scurvy and underwent a recovery process by giving blood from a lamb. The patient had an arm amputation successfully performed a month later. The third case is a 22-year-old postpartum woman. She was in critical condition due to excessive bleeding after a miscarriage and was treated with ether injection and transfusion and brought back to life. The blood transfusions in the book can be considered as tissue transplants and the symptoms observed after lamb blood transfusions indicate moderate allergic-pyrogenic reactions.

Keywords: Blood, Transfusion, Human, Lamb

* Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2025;15(2):772-776

DOI: 10.31020/mutftd.1646108

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 24 Şubat 2025; Kabul Tarihi - Accepted: 08 Mayıs 2025

İletişim - Correspondence Author: Mahmut Murat Demirtaş <mahmurdem@gmail.com>

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License kapsamında lisanslanmıştır.

Giriş

Ülkemizde kan naklinin geçmişi, ilgili uzmanlar tarafından çeşitli mecralarda birçok kez yazılmış ve yayımlanmıştır. Bunlara ağ bağlantı (internet) taramalarıyla kolayca ulaşılabilir. Tıp camiasında kan nakli üzerine ilk faaliyetleri 1921 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi I.Cerrahi Kliniği hocası Prof.Dr. Burhaneddin Toker'in başlattığı ve insandan insana ilk başarılı kan naklinin 1938 yılında gerçekleştirdiği kayda geçirilmiştir.^{1,2} Ülkemizde daha önceki dönemlere ve hayvandan insana kan nakillerine ait bir bilgiye ulaşmam ancak burada takdim ettiğim yazarın kitabındaki olgu sunumlarına erişmemle mümkün olmuştur.

Takdim

Önce olguların sunulduğu kitabı ve yazarını tanıyalım.

Dr. L. Girerd kendisini İstanbul Beylerbeyi geçici hastanesinin eski cerrahı, Pangaltı Uluslararası Hastanesi'nin hekimi, Napoli ve İstanbul Tıbbiye ve Cerrahiye Akademisi'nin ve Fransa Hijiye Cemiyeti'nin muhabir (temsilci) üyesi olarak tanıtmaktadır. Kendisiyle ilgili daha fazla bilgiye ulaşamamaktadır. 1880-1884 yılları arasında yazdığı sıtma, sifiliz ve hijiyen üzerine de kitapları vardır. 'Tıbbi ve Cerrahi Hatıralar'ını 1881 yılında 2 cilt halinde Paris'te yayımlamıştır. İkinci cilt 'Klinik Cerrahi Hatıralar' başlığını taşımaktadır. Bu kitaplara Fransa Ulusal Kütüphanesi 'Gallica' ağ bağlantı sayfası tarayıcısı üzerinden (gallica.bnf.fr) erişilebilmektedir.

Dr. L. Girerd, ikinci cildin dördüncü sayfasından itibaren 'Transfüzyon Üzerine: Kuzu Kanının Transfüzyonu Üzerine Gözlemler' başlığındaki bölümde, o dönemin hayvandan insana, insandan insana kan nakillerinin sonuçlarına dair literatür ve tecrübeleri aktarmakta, çalışmakta olduğu İstanbul Beylerbeyi Hastanesi'nde yaptıkları kuzudan insana 3 kan nakli olgusunu günlük gözlemleriyle ayrıntılı olarak vermektedir.³

Olgular

Dr. L. Girerd, hayvandan insana kan naklinin, hayvandan kan teminindeki kolaylık ve bolluk, hayvan kanının insan için zararsızlığı (!) tezinden yola çıkarak, insandan insana kan naklinin yerini alabileceği öngörüsünde bulunmaktadır. Hayvandan insana kan naklinin 1667 yılında Fransa kralının hekimi Jean Baptiste Denis tarafından, insandan insana kan nakillerinin ise 1818 yılında James Blundell tarafından başlatılmış olmasına rağmen; ABO kan gruplarının ancak 1900 yılında (Landsteiner), ilk antikoagülan sodyum sitratın 1914 yılında bulunduğu, heparinin ise 1916 yılında keşfedilip ancak 1935 yılında yayımlandığı unutulmamalıdır.⁴

Dr. L. Girerd, aşağıdaki olguların aciliyetleri ve insandan kan temininin o günlerin şartlarında mümkün olmaması nedeniyle, olguları ölüme terk etmemek için, hayvan kanının tercih edildiğini belirtmektedir. Ayrıca o dönemde kaşektik, ileri akciğer tüberkülozlu, kanserli, derin kansızlıklı ve aşırı kanamalı lohusa toplam 12 hastada, hayvandan insana kan nakli gerçekleştirmiş olan Nordhausen'li Dr. Oscar Hasse'in serisinin olumlu sonuçlarını da eklemektedir.

Olgu 1

Osman H..., Çankırı doğumludur, 32 yaşındadır. 20 Şubat 1878 günü Beylerbeyi Hastanesi'ne yatar. Osman Paşa'nın kahramanca savunması esnasında Plevne'de ateşli silah yarası almıştır. Sağ iliyak kenarın ön üst bölgesinde geniş ve derin yarası vardır ve çıkarılmamış mermi parçacıkları kenarları kanamalı, pıhtılı ve granülasyon dokulu bir ölü boşluk oluşturmuştur. Gluteanın ortalarına dek ödem, mor kırmızı renk izlenmektedir. Bastırmakla kötü kokulu püy gelmektedir. Yara parmakla explore edilir, dekole cilt 15 cm insizyonla genişletilir. Kat kat oluşmuş psödomembranlar temizlenir, parlak kırmızı ve kanamalı adaleye dek

ulaşılır. Ateş, iştahsızlık ve şiddetli ağrılar mevcuttur. Yara, alkol kamfrede eritilmiş salisilik asid patesiyle (ezmesi) kaplanır.

Olgunun günlük gözlem kayıtları

21 Şubat- Gece yatağa kadar geçen abondan bir kanama olmuş, nöbetçi stajyer hekim demir perklorür emdirilmiş gazlı bezle baskılı pansuman uygulamış, kanama durmuş. Hasta çok düşkün, derin zayıflık halinde. Pansumanı değiştirdik, kanama olmadı. Çevre dokularda gangren sürüyor. Hafif baskılı pansumana devam.

22 Şubat- Hasta kayıyor, gece yine kanamış. Kanama odağını bulma girişimi sonuç vermedi. Yaraya tampona devam. Yaralı derin kansızlıkta, yüzü ve ekstremiteleri soğuk, nabız ancak alınıyor. Hasta kaymak üzere. Vücut ısı 35,7°C.

Her an kaybetme tehlikesine karşı kan vermeyi düşünüyoruz, donör arıyoruz; sonuçsuz.

Bu durumda, idareden bize gecikmeden bir kuzu bulmalarını talep ettik.

Meslektaşımız, başhekim ve Cemiyet-i Tıbbiye başkanı Dr. Peştimalcı bize gerekli desteği verdi ve vakit geçirmeden işleme başladık.

Sağ median veni cerrahi olarak açıp tokarı içine ilerlettik. Meslektaşımın bulup açtığı kuzunun karotisinden aldığımız kanı Mathieu cihazının hunisinde topladık, 80 gram arteriyel kanı kesintisiz bir dakikada hastaya enjekte ettik.

Hasta hızla bir uyarılmışlık haline girdi, ajite oldu, anlamsız konuşmalar yapmaya başladı; bunu yoğun bir dispne ardından titremeler periyodu ve ajite bir uyku dönemi izledi. Ateşi 37,8°C; yani 2,1°C yükselme gördük. Takiben ekstremiteler ısındı, nabız kuvvetlendi. Uyku 3 saat sürdü. Gece hasta şarap ve yarımşar saatte bir kaşık et suyu aldı.

23 Şubat- İyileşme şaşırtıcı. Hasta sorularıma gayet iyi cevap veriyor. Ben gelmeden önce hemşireye geçirdiği müdahalenin niteliğini ve ayrıntısını sormuş. Yara yeniden pansuman edildi. Kanama tekrarlamadı.

24 Şubat- Genel durumda belirgin iyileşme var, çorba içti, bir pirzola yedi.

25 Şubat- Aynı durum, aynı pansuman.

26 Şubat- Yara tamamen temizlendi, canlı kırmızı burjonlar belirdi ve derinleri kapamaya başladı. Yarayı korumak için salisilatlı Guérin pansumanı uygulandı.

28 Şubat- Hastamızı, onu kurtulmuş kabul eden birkaç meslektaşımıza gösterdik. İçlerinden, eski Paris Hastaneleri uzmanı Dr. Arnoult hastayı Levant Herald yerel gazetesinde 2 Mayıs 1878 günü haber yaptı.

Yaradan seröz bir akıntı var, ölü boşluk dolarken birkaç yabancı cisim görüldü, aldık.

2 Mart- Hasta iştahla yemek yiyor, yaranın görünümü güzel. Seröz akıntılı boşluğa bir diren yerleştirdik, birkaç damla kan geldi.

3-9 Mart arası, pansuman her gün değişiyor, anormal bir durum yok.

9 Mart- Gece hasta gardroba gitmek içi yataktan kalkıyor, bu tedbirsizlik önemli bir kanamaya yol açıyor, nöbetçi Sadık Efendi baskılı pansumanla durduruyor. Kanama, gece tekrarlayınca fistül hattı demir perklorürlü uzun gazlarla doldurularak kontrol altına alınıyor.

10 Mart- Vizitte hastayı düşkün görüyoruz. Doğrudan bası uygulayabilmek için adaleleri genişçe aralayıp araştırmamıza rağmen kanama odağını bulamıyoruz.

İzleyen gece, hasta, yatağında gayet sakin bir uykuda dinleniyor, dikkat çekici, olağan dışı bir durum görünmüyorken sabah yatağında kan banyosu içinde ruhunu teslim etmiş bulunuyor.

Olgu II

15 Temmuz 1878- 25 yaşında Ahmet Abdullah; Sofya'nın boşaltılmasını takiben, bize ateşli silah yaralanmasına bağlı komplike ön kol kırığı, skorbütü getiriliyor. Kolundaki damarlar bağlanmış olmasına rağmen üst üste iki kez abondan kanama geliyor. Genel durumu giderek bozuluyor, terminal döneme gireceği kesin. Öğleden sonra, kuzudan 100 gr. kan veriyorum; Collin cihazı aracılığıyla, doktorlar Baldrian, Phocas ve stajyerlerim yardımıyla, 4 dakikalık sürede.

İşlem sırasında iç sıkıntısı, dispne, yüzde kızarıklık, sıcak basması, gözlerde hızlı hareketler, genel ajitasyon, bir tür subdeliriyum not ediyorum.

Çeyrek saat sonra nabız yükseliyor dolgunlaşıyor. Gece aşırı terleme sonrası sakin ve derin bir uykudan zorla uyandırılıyor, Toood şurubu içirmek için.

16 Temmuz- Hasta daha iyiye gidiyor, biraz baş ağrısı, iştahsızlık.

20 Temmuz- Onu kurtulmuş kabul ediyoruz, tüm gücünü topluyor. Bir ay sonra kol amputasyonu uygulayabiliyoruz.

Olgu III

22 yaşında kadın. Bir ebe elinde düşük, ağır hemoraji. Hasta 'in extremis'; nabız filiform, gözler sönük, cilt soğuk, ileri solgun. Bir kuzu ararken cilt altına 4 şırınga dolusu eter enjeksiyonu. Çeyrek saat sonra tek başıma, bir büyük hazneli şırınga ve bir trokarla transfüzyonu gerçekleştiriyorum. Girişim başarılı ve hasta kendini buldu. Bu vakanın ayrıntılarını bir başka çalışma içinde sunacağım.

Yazar, makalesinin bundan sonraki kısmında, olgu sayısının azlığının, üzerinde etraflı tartışmaya imkan vermediğini ancak Dr. Hass'inkilerle uyumlu olduğunu bildirmekte, kan transfüzyonunda kullanılan alet ve düzenekler hakkında, çizimleriyle birlikte bilgi vermektedir.

Tartışma

Olgu sunumları, Dr. Girerd'in Fransızca makale niteliğindeki tıbbi ifadelerine sadık kalınarak, ekleme düzeltme yorum yapılmadan verilmiş ve konuyla doğrudan ilgili olmayan bazı cümleler ise çıkarılmış veya özetlenmiştir.

Beylerbeyi Hastanesi, Nisan 1877'de başlayan Osmanlı-Rus savaşında yaralanan Osmanlı askerlerinin tedavisi için aynı yılın son aylarına doğru, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından, Beylerbeyi Sarayı müstemilatının Kuzguncuk tarafında bulunan ve halen Deniz kuvvetlerine tahsis edilmiş alandaki binalarda açılmıştır. Kısa sürelerle başka hizmetler için kullanılmış olsa da, 1919 yılına dek hastane olarak faaliyette kalmıştır.⁵

Tarihi kaynaklara bakıldığında, Plevne Müdafaası 19 Temmuz-10 Aralık 1877 tarihleri arasında toplam 145 gün sürmüş ve Rus orduları 4 Ocak 1878 günü Sofya'ya girmiştir. Girerd'in olgu sunumlarında verdiği tarihler bu tarihlerle uyum içindedir.

Dönemin önemli hekimlerinden Dr. Peştimalcı (Dr. Dikran Peştimalcıyan); Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin kurucu heyet üyelerinden biridir ve hatta başkanlığını yapmıştır. Cemiyetin yayın organı olan Ceride-i Tıbbiye-i Şahane'nin (La Gazette Médicale d'Orient) yayıncıları arasında yer almakta ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kurucu kadrosundandır.^{6,7} Kendisi Dikran Paşa olarak da anılmakta, Sultan'ın konsültan hekimi olduğu bildirilmektedir. 15 Aralık 1894 tarihinde 54 yaşında göğüs ağrısıyla vefat etmiştir.⁸

İlk iki olguda vasküler yaralanmaların tabloya eşlik ettiği anlaşılmaktadır. Birinci olguda iliyak arter ve/veya ven yaralanmasını, retroperitoneal bir psödoanevrizmanın komplike etmiş olması çok büyük olasılıktır. Birinci olgu, bir Paris gazetesi olan Ernest LeFèvre idaresindeki Le Rappel'de de (7 Ekim 1879 tarih ve 3497 numaralı) haber yapılmıştır.

Kan transfüzyonunun bir doku nakli olduğu günümüzde genel kabul görmektedir. Her üç olguda, 80-100 ml'lik kuzu kanının verilmesi sonrası gelişmiş olan benzer tablolar, orta şiddette allerjik-pirojenik reaksiyonu düşündürmektedir.

Kitapta yer alan ve yukarıdaki olgulara uygulanan kuzu kanı transfüzyonlarının doku nakli tarihimizde dikkate değer, önemli bir kaynak olduğu kanaatindeyim.

Bilgi

Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

1. Atamer T. Kan Transfüzyonu Tarihçesi 2009; 35.Ulusal Hematoloji Kongresi Kitapçığı, 148-154 <http://www.thd.org.tr/thdData/Books/399/kan-transfuzyonunun-tarihcesi-tanju-atamer.pdf>.
2. Göksoy E. Ord.Prof.Dr. A. Burhaneddin Toker: Türk Cerrahisine Katkıları. Ulusal Cer Derg 2005;21(2):102-111.
3. Girerd L. Souvenirs cliniques de chirurgie: pour faire suite aux Mémoires de médecine, tome II. Paris, Bureau du Siècle Médical, 1881, pp:1-13; www.gallica.bnf.fr, Bibliotheque Nationale de France.
4. Dzik S. James Blundell, Obstetrical Hemorrhage and the Origins of Transfusion Medicine. Transfusion Medicine Reviews 2018;32(4):205-212.
5. Yıldırım N. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin ilk Hastanelerinden Beylerbeyi Hastanesi 1877-1919. Yılmaz C, editör. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V, Bildiriler Kitabı Cilt I, Üsküdar Belediyesi, 1-5 Kasım 2007, pp:419-436.
6. Sezer C, Metin Ö. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları. Türk Kızılayı yayını, Ankara-2016, pp:19.
7. Okutan MY. Osmanlı-Türkiye Hilal-i Ahmer Dergilerinin Analitik İncelemesi (1921-1928). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilin Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-1998, pp:37,83.
8. Revue d'Orient et de Hongrie gazetesi, Budapeşte, 25 Aralık 1894, no:451, pp:407.